

Geleneksel Cumalıkızık Konutlarında Cephe Özellikleri Ve Günümüzdeki Durum

Dr. Z. Sevgen Perker¹

Konu Başlık No: 8. Tarihi Yapılarda Çatı ve Cepheler

ÖZET

Geçmişten günümüze kent kimliklerinin şekillenmesinde mimari yapılar ve cepheleri önemli yer tutmaktadır. Tarihsel süreçte çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Anadolu kentlerinin kimliklerinin oluşmasında da geleneksel konutlar ve cepheleri önemli rol üstlenmektedir. 700 yıllık bir uygarlığın ilk başkenti olan Bursa, Osmanlı döneminin ilk ve öncü örnekleri olan geleneksel konutlar bakımından önem taşıyan bir kenttir. Bu bakımdan kentin tarihsel kimliğinin sürdürülmesinde geleneksel konut cephelerinin özgün özelliklerinin bilinmesi ve günümüzdeki durumunun tespit edilmesi özel önem taşımaktadır. Bu çalışma; Osmanlı dönemi Bursa konutlarının özgün cephe özelliklerinin örnek bir mahalle üzerinden irdelenmesini ve kentin tarihsel kimliğinin sürdürülebilmesi açısından günümüzdeki durumlarının, bozulma ve değişim süreçlerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Örnek mahalle olarak Bursa'nın Cumalıkızık Mahallesi seçilmiştir. Bunun nedeni Cumalıkızık'ın Osmanlı döneminin geleneksel konutlarını bütünsel olarak bünyesinde barındıran bir mahalle olmasıdır.

ANAHTAR KELİMELELER

Geleneksel Konut, Cephe, Osmanlı Dönemi, Bursa, Cumalıkızık

¹ Dr. Z. Sevgen PERKER, Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Görükle Kampüsü / Bursa, Tel: 0 224 294 21 40, zsparker@uludag.edu.tr

1. Giriş

Tarihi kentlerin en önemli kimlik unsurlarından biri geleneksel konutlardır. Bu bakımdan geleneksel konutlar geçmişin günümüze ve yarınlara aktarılabilmesinde büyük önem taşıyan fiziksel çevre elemanlarıdır. Geleneksel konutlar bir yandan üretildikleri ortamın sosyal, kültürel, ekonomik, estetik vb. kültür öğelerinin, diğer yandan ise parsel kullanımı, plan çözümleri, işlevsel özellikleri, cephe kurgusu, yapı malzemesi, yapım tekniği vb. gibi mimari öğelerin anlaşılmasına yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Geleneksel konut; kendisini oluşturan manevi ve maddi kültür unsurlarının bir bütünü olarak algılanmalıdır. Bu bakımdan önemli bir değerdir. Geçmiş değerlerini bilmeyen bir toplumun yeni değerler üretmesi olanaksızdır. Bu bağlamda geleneksel konutların özgün özellikleri ile geçirmekte oldukları değişimlerin akademik bakış açısı ile irdelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı; örnek bir yerleşkede tarihsel kent kimliğinin önemli unsurları olan geleneksel konut cephelerinin özgün özelliklerinin ve geçirdikleri değişimin irdelenmesinin sağlanmasıdır. Çalışma yöntemi olarak, konu ile ilgili literatür taramasının yapılması ile kavramsal bir altyapı oluşturulmasının ardından alanda örnek yapı cephelerinin incelenmesi benimsenmiştir. Değişimin irdelenmesi için ise önceki yıllarda alanda gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen görsel veriler ile günümüz tespitlerinin karşılaştırılması esas alınmıştır.

2. Geleneksel Konutlarda Cephe Özellikleri

Rapoport konutu; insan ve fiziksel çevre arasındaki etkileşim olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu tanımlamada insan; dünya görüşü, yaşam biçimi, sosyal, psikolojik, davranışsal, bireysel, toplumsal ve fiziksel gereksinimler ile ifade edilmekte, fiziksel çevre ise iklim, konstrüksiyon, malzeme ve teknoloji gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Taylor kültürü; bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği ya da kazandığı bilgi, sanat, gelenek – görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda konut, kültür / mekân etkileşiminin bir yansıması olmaktadır. Konut ve kültür çalışmalarının sosyal, politik, kültürel ve tarihsel kapsamda ele alınması gerekliliğini savunan Lawrence kültürü normatif kavramlar ve insan davranışlarıyla ilgili süreçler ya da görünen ve görünmeyen kültürel faktörler olarak iki ayrı grupta ele almaktadır. Buradaki normatif kavramlar dünya görüşünü belirleyen ideal bir modelin etik ve estetik prensiplerinden oluşurken, görünen ve görünmeyen kültürel faktörler bireysel ve toplumsal davranışlardan oluşan örüntü haline gelmiş davranışsal süreçlerden meydana gelmektedir. Konut araştırmalarını tarihsel ve kültürel bir perspektifte ele alan, konutu kültür / mekân etkileşiminin bir yansıması olarak inceleyen Altman kültürel faktörleri; dünya görüşü, çevresel bilişim ve algılama, mahremiyet, din, sosyal yapı ve aile yapısı olarak sıralamakta iken Turgut nesnel çevre ile kavramsal çevre arasındaki uyumun varlığını Geleneksel Türk Konutu üzerinde yaptığı araştırmalarda ortaya koymaktadır. Söz konusu yaklaşımlar konutun kültür / mekân etkileşim sürecinde geçirdiği değişiklikleri incelemede yol gösterici nitelik taşımaktadır [1,2,3,4].

Bu bağlamda ele alındığında Geleneksel Türk Konutu, doğrudan kullanıcının kendisinin tasarladığı ve geleneksel Türk ailesinin yaşam kültürünü, geleneklerini ve gereksinimlerini yansıtan bir oluşumdur. Geleneksel Türk Konutu'nun mimari ve yapısal oluşumunu çağlar boyunca sosyo – kültürel ve sosyo – ekonomik etkenlerin yanı sıra iklim, bitki örtüsü, topoğrafya ve yerel malzeme etkilemiştir.

Geleneksel konutların cepheleri ise kendilerini oluşturan kültürün kente yansımasını sağlayan, kültür – mekân etkileşiminin izlenebilmesi açısından da önem taşıyan kentsel ara yüzler ve kimlik unsurlarıdır. Cephe mimarisinden sosyokültürel özelliklerin, yaşantının okunabilmesinin yanı sıra inşa edildiği dönemin taşıyıcı sistem ve malzeme özelliklerinin algılanması da olanaklıdır. Sözü edilen okuma ve algılama hem mevcut maddi kültür unsurunun iyi anlaşılması, korunmaya değer nitelikte olduğunun farkına varılması ve gereken önlemlerin alınması açısından önem taşır, hem de güncel mimari oluşumlara nasıl bir örnek oluşturabileceğinin irdelenmesine olanak tanır. Bir diğer ifade ile “öz”ün

anlaşılması, bir yandan var olanın korunmasını olanaklı kılarken diğer yandan örnek almanın niteliğinin irdelenmesi için bir zemin oluşturur.

Anadolu topraklarında yer alan geleneksel konutların ilk örneklerinde cephelerin oldukça sade oldukları bilinmektedir. Tarihsel süreçte plan düzleminde oluşan çeşitlenme ve zenginleşmeye paralel olarak sade cephe anlayışı da yerini bezemeli cephe anlayışına bırakmıştır. Anadolu topraklarında yer alan geleneksel konutlarının cephe irdelenmesinin yapılabilmesinde mahremiyet kavramı önemli bir ölçüt oluşturmaktadır. Sözü edilen geleneksel konutların alt katlarında mahremiyet anlayışı ve buna bağlı kullanım nedeniyle servis mekânları, üst katlarında ise yaşama mekânları yer almaktadır. Söz konusu mekânsal organizasyon yapı cephesine doğrudan yansımaktadır. Genellikle servis mekânlarını içeren alt katlarda sokağa açılan pencerenin olmaması ya da yalnızca servis mekânını havalandırma amacıyla sokağa açılan boşlukların çok küçük tutulması ile zemin katların cephe düzeninde dikkati çeken tek unsurun yapı girişleri – kapılar olması, zemin kat cephesini yalın bir görünüme ulaştırmıştır. Diğer taraftan özellikle kırsal alanda, yakın çevreden temin edilen taşlarla yığma yapım tekniği kullanılarak oluşturulan zemin katlar, yapım tekniği gereği büyük boyutlu ve fazla sayıda boşluk oluşumuna da elverişli değildir.

Geleneksel konutların üst katları genellikle yaşama mekânlarını içermektedir. Sözü edilen katlarda mekânın kullanımına bağlı bir hareketlilik dikkati çekmektedir. Yaşama mekânlarının bulunduğu katlarda yapılan farklı özellikli çıkmalar ve çeşitlilik gösteren çıkma pencereleri ile cephenin hareketlenmesi sağlanmıştır. Yaşama katlarında sokak ile göz hizasında bir ilişkinin olmaması nedeniyle pencere oranları büyümekte, sayıları artmakta, bu gereksinime de ahşap iskelet sistem yanıt verebilmektedir. Ayrıca zeminde parsel olanaklarına bağlı olarak organik plan düzeni anlayışı egemendir. Ancak üst katlarda ahşap iskelet sistemin sağladığı olanaklar doğrultusunda çıkmalar oluşturulabilmiş ve böylelikle dörtgen planlı mekânlar elde edilebilmiştir.

Mahremiyet nedeniyle sade olan zemin kat cephesi ile hareketli üst kat cephesi ilk bakışta bir tezat oluşturuyor gibi görünse de bu iki cephe bölümü, birbirleri için adeta bir fon oluşturarak birbirlerinin algılanmasını kolaylaştırmakta, diğer yandan içteki yaşantının ve buna bağlı olarak oluşan mimari anlayışın cepheden okunabilmesini sağlamaktadır [5,6,7,8,9].

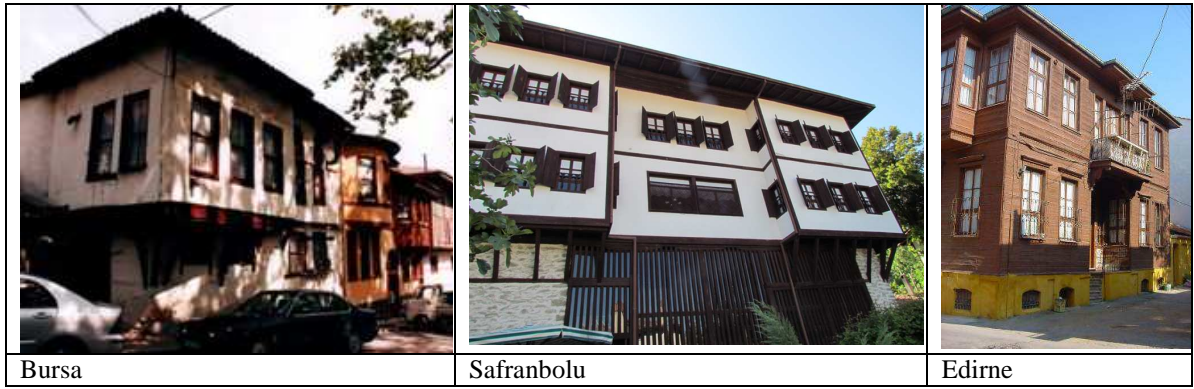
Anadolu'nun geleneksel konutlarında cephelerin plan şemasının dışa yansımaları sonucunda oluştuğu söylenebilmektedir. Sözü edilen geleneksel konut cepheleri plandaki oda – sofa ilişkilerine bağlı olarak zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Geleneksel konutlarda odaların sokağa bakan yönlerinde cephe açısından en belirleyici eleman çıkmalardır. İç mekânın dış mekâna uzatılması ile oluşturulan çıkmalar; odanın görüş alanının genişletilmesi, kullanışlı yaşam alanının, iç mekân için gün ışığının artırılması, doğal hava dolaşımının sağlanması ve cephenin görsel açıdan zenginleştirilmesi gibi amaçlara hizmet etmektedir. Çok çeşitli biçimlerde yapılan çıkmalar, çıkma desteklerini de gerekli kılmış ve böylelikle aynı zamanda estetik unsurlar olarak da görülebilen çıkma destekleri geleneksel konutun önemli cephe elemanlarından olmuştur.

Geleneksel konut cephelerinin diğer bir önemli unsuru pencerelerdir. Geleneksel konut cephelerinde karşılaşılan pencereler temelde sabit ve hareketli olmak üzere iki başlık altında ele alınabilmektedir. Sabit pencereler genellikle üst katlarda olup, çoğunlukla da renkli camlar içerecek şekilde uygulanmışlardır. Hareketli pencerelerde ise düşey sürgülü ya da açılan kanat uygulaması yapıldığı görülmektedir. Pencere önlerinde bulunan kepenkler ve kafesler cepheye kimlik veren diğer önemli elemanlardır. Geleneksel konut cephelerinde bezemelere 18. ve 19. Yüzyıl'da rastlanmaktadır. Sözü edilen bezemelerin batılılaşma etkisiyle konut cephelerinde yer almaya başladığı bilinmektedir.

Geleneksel konutun sıvalı ve boyalı cephe örneklerinde renkler, kaplamalı örneklerinde düzey ve yatay doğrultuda gerçekleştirilmiş ahşap kaplamalar, sıvasız örneklerinde ise dolgu malzemesi ve

dolgunun geometrik düzeni cepheyi oluşturan diğer önemli unsurlardır. Geleneksel konutlarda saçaklar ise adeta bir bitiş elemanı olarak cephedeki yerini almaktadır. Kimi zaman cephedeki hareketleri izleyen, kimi zaman ise sözü edilen hareketleri dikkate almaksızın, bir bütün halinde devam eden saçakların özellikle kenarları ve alt kaplamaları geleneksel konut cephelerini zenginleştirmektedir. Geç dönemde genişlikleri bir metreyi bulan saçakların yapılması ile dar sokaklarda, yağışlardan etkilenmeden yürümek olanaklı hale gelmiş, saçaklar yalnızca konutun ve cephenin korunması için bir üst örtü ve cephe elemanı olmakla kalmamış, aynı zamanda kentsel bir eleman halini de almıştır [5,6,7,8,9]. Tablo 1’de Anadolu’da yer alan geleneksel konut cephelerinden örnekler görülmektedir.

Tablo 1. Anadolu’da Yer Alan Geleneksel Konut Cephelerinden Örnekler

3. Alan Çalışması: Cumalıkızık Geleneksel Konutlarında Cephe, Değişim ve Bozulma

Bursa, Osmanlı’nın ilk başkenti olması nedeniyle araştırma kapsamında ele alınan geleneksel konutların yoğun olduğu bir kenttir. Günümüzde Bursa’da gerek kentsel gerekse kırsal alanda çok sayıda sivil mimarlık örneği konut yer almaktadır. Ancak sözü edilen konutlar kentin çeşitli mahallelerinde, günümüz üretimi olan mimarlık ürünlerinin arasında dağınık olarak yer almakta, kentsel anlamda bütüncül bir görünüm sergileyememektedir. Araştırma kapsamında örnek mahalle olarak Bursa’nın Cumalıkızık Mahallesi’nin seçilmesinin nedeni, Cumalıkızık’ın Osmanlı döneminin geleneksel konutlarını bütünsel olarak bünyesinde barındırması ve içerdiği geleneksel konutların günümüze kadar olabildiğince korunarak gelmiş olmasıdır.

3.1. Cumalıkızık Yerleşimi ve Geleneksel Konutlar

2200 yıllık geçmişi ile tarihi, kültürel ve doğal zenginliğe sahip Bursa'nın özgün bir bölgesi olan Cumalıkızık, kentin doğusunda, kent merkezine yaklaşık 12 km. uzaklıktaki Uludağ yamaçlarında konumlanmaktadır. Yerleşim, 1685 tarihli Vakfiye Belgesi’ne göre Orhangazi Vakfiyesine bağlı bir vakıf köyü olarak, 1300’lü yıllarda kurulmuştur. Osmanlı’nın Bursa’daki egemenliği ile birlikte bölgeye Kayı Boyu Türkleri’nden Kızıklar’ın yerleştiği ve yedi Kızık Köyü kurdukları bilinmektedir [10]. Sözü edilen köylerden yalnızca Cumalıkızık, Hamamlıkızık, Derekızık, Değirmenlikızık ve Fidyekızık bu güne kadar gelebilmiştir. Ancak Cumalıkızık dışındakilerin mimari dokularını bütüncül olarak koruyamadıkları görülmektedir. Cumalıkızık; verimli toprakları, Uludağ’dan kaynaklanan soğuk suların aktığı organik sokak dokusu, özgün sivil mimari örneği konutları, tarihi camisi, hamamı, anıtsal çınarları ve sosyo – kültürel yapısı nedeniyle yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte önem taşıyan bir yerleşimdir. Şekil’de Cumalıkızık’ın giriş meydanından bir görünüş yer almaktadır.

Şekil. Cumalıkızık Giriş Meydanı'ndan Görünüm

Cumalıkızık giriş meydanının üç tarafı konutlar, diğer tarafı ise okul ve mezarlık ile çevrilidir. Eğrek Meydanı olarak isimlendirilen bu bölümde iki adet anıt ağaç yer almaktadır. Yerleşim; Eğrek, Okul, Orta, Hamam, Dere, Değirmenyeri ve Köyüstü olarak isimlendirilen yedi mahalleden oluşmaktadır. Orta Mahalle cami ve kahvehanelerin bulunduğu merkez noktasıdır. Konutlar sözü edilen merkez etrafında topoğrafyaya uygun biçimde, bitişik nizamda inşa edilmiştir.

Cumalıkızık'ta iki ya da üç katlı geleneksel konutlar bulunmaktadır. Konutların zemin katlarında yer alan avlularda ahır, kiler ve tuvalet gibi servis mekânları bulunmaktadır. Avlularda ekmeğin pişirilen fırınlara da rastlanmaktadır. Üst katlarında ise yapının en nitelikli mekânları yer almaktadır. Sözü edilen katların mekân kurgusu odalar ile sofanın birbirleri ile ilişkilerine göre farklılıklar göstermektedir. Sofadan ulaşılan odalarda sedirler ve günümüzde kullanıma kapatılmış olan ocaklar bulunmaktadır. Alt katlarda arazi formuna uyumlu olan mekânlar, üst kat odalarında sokağa doğru yapılan çıkmalılar ile dikdörtgen ve kareye yakın formlara dönüşmüştür. Sofanın boyutları, oda sayısı ve biçimleniş; yönü ise iklim ve manzaraya bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Cumalıkızık konutlarının bazılarında sofa mekânı hem odalar arası geçişi sağlamakta, hem de barındırdığı mutfak nişi ve sedirler ile çeşitli işlevlere yanıt vermektedir. Cumalıkızık geleneksel konutlarının zemin katları ahşap hatıllı kaba yonu taş duvar, üst katları ise kerpiç dolgulu ahşap iskelet tekniği ile inşa edilmiştir. Yerleşimde bulunan birkaç konutun üst katlarında ise ahşap karkas üzerinde bağdadi tekniği uygulanmıştır. Avlu duvarları ahşap hatıllı kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Avlu döşemeleri çoğunlukla toprak ya da kayrak taşı olup kat döşemeleri ve merdivenler ahşap malzeme kullanılarak oluşturulmuştur. Cumalıkızık geleneksel konutlarının ahşap oturma çatıları, alaturka kiremit örtülü kırma çatı tekniği ile oluşturulmuştur [11,12].

3.2. Cumalıkızık Geleneksel Konutlarında Özgün Cephe Özellikleri

Cumalıkızık geleneksel konutlarında giriş cepheleri genel olarak çıkmalı - çıkmasız oluşlarına ve konutların iki ya da üç katlı oluşlarına göre biçimsel farklılık göstermektedir. Bunların yanı sıra parsel genişlikleri pencere düzeni bakımından cepheleri etkilemekte, ayrıca yerleşimde katlara göre taşıyıcı sistem ve malzeme farklılıkları olan cephe örneklerine de rastlanmaktadır.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının zemin katlarında özgün durumda, mahremiyetin sağlanması amacıyla pencere bulunmamaktadır. Ancak bazı konutlarda zemin katta bulunan servis alanlarının havalandırılması ve sözü edilen alanlara doğal ışık alınması için cephede bırakılmış boşluklara rastlanmaktadır. Zemin katlarda bırakılan boşlukların, yine mahremiyet gereksinimi nedeniyle, göz hizasının üstünde olduğu görülmektedir. Üst katlardaki pencereler ise ait oldukları mekânın büyüklüğüne bağlı olarak ikili ya da üçlü bir düzen göstermektedirler.

İki katlı geleneksel konutların çıkmasız olan giriş cephelerinde parsel büyüklüğüne bağlı olarak pencere düzeni ve sayısında farklılıklar görülmektedir. En kısa parsel cephesi olan konutların üst katlarında iki adet pencere olduğu izlenmektedir. Genel olarak çıkmasız olan geleneksel konutlar Cumalıkızık'ın en sade giriş cephesi olan konutlarıdır.

Yerleşimde bulunan iki ve üç katlı, çıkmalı geleneksel konutların üst katlarındaki çıkma biçimlenişleri, çıkmalarda bulunan pencere düzeni ve sayısı üzerinde etkili olmuştur. Çıkmalar üzerindeki pencerelerin genellikle ikili ya da üçlü bir düzen izlediği görülmektedir. Üç katlı geleneksel konutların çıkmalı olanlarının çıkmaları üçüncü katlarda yer almaktadır. Sözü edilen konutların ikinci katları diğer katlardan daha alçak olması ile dikkati çekmektedir. Bunun nedeni ikinci katların konutun “kışık” katları olarak kullanılmasıdır. Sözü edilen katlarda mekândaki ısının korunabilmesi amacıyla tavan yüksekliğinin az tutulduğu görülmektedir. Ayrıca bu katların dış duvarları zemin kat duvarının yükseltilmesi ile oluşturulduğundan taş olup, duvar kalınlıkları üçüncü katlara oranla daha fazladır. Üçüncü katlar ise “yazlık” kat olarak kullanılmakta olup yüksek tavanlı düzenlenmiştir.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının giriş cephelerinde bulunan çıkmalar önemli cephe unsurlarındandır. Çıkmalar; konutun konumu, arsa biçimlenişi, parsel genişliği, mekânsal kullanım gibi etkenlere bağlı olarak farklı biçimler almaktadır. Yerleşim konutlarında düz çıkma, gönyeli çıkma, köşe çıkma ve çokgen çıkma gibi çok çeşitli çıkma biçimlenişleri olduğu görülmektedir. Çıkmalar ayrıca geleneksel konut cephesindeki konumlarına göre de çeşitlilik göstermektedir. Yerleşim konutlarının giriş cephelerinde en çok düz ve gönyeli çıkmalara rastlanmaktadır. Düz ve çokgen çıkmalar genellikle mekânsal ışığı ve görüş açısını arttırmak ve mekânı büyütmek gibi amaçlarla oluşturulmuştur. Cumalıkızık geleneksel konutlarında görülen gönyeli çıkmalar konutun parsel ile ilişkisine bağlı olarak biçimlenmektedir. Sözü edilen çıkmalar genellikle dörtgen biçimine sahip olmayan parsellerde üst kattaki mekânların dörtgen olmasını sağlamak ve böylelikle iç mekânı daha kullanışlı hale getirmek amacıyla yapılmıştır. Köşe çıkmalarla, köşe parselde yer alan geleneksel konutlarda karşılaşmaktadır. Köşe çıkması olan geleneksel konutların alt kat duvar köşelerinin pahlandığı görülmektedir. Çıkma altlarında kullanılan ve genellikle sade olan ahşap payandaların yanı sıra az sayıda görülen süslemeli payandalar ise cepheye zenginlik katan önemli cephe unsurlarıdır. Çıkma genişliklerinin az olduğu örneklerde payanda kullanılmadığı görülmektedir.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının önemli cephe unsurlarından bir tanesi pencerelerdir. Konut cephelerinde genellikle ½ oranına sahip olan düşey sürme sistemli ya da kanatlı ahşap pencereler görülmektedir. Her iki pencere tipi de yatayda ve düşeyde kullanılan kayıtların sayıları bakımından çeşitlenmektedir. Cumalıkızık'ta tepe penceresi olan az sayıda geleneksel konut bulunmaktadır. Tepe pencerelerinin kareye yakın formlarda oldukları bilinmektedir. Cumalıkızık geleneksel konutlarının diğer bir cephe unsuru da iç mekândaki mahremiyetin sağlanması amacıyla kullanılan pencere kafesleridir. Sözü edilen kafeslerin ince ahşap çitelerin çapraz çatılması ile paralelkenar boşluklar elde edilecek biçimde oluşturulduğu görülmektedir. Ayrıca bazı konut örneklerinde pencere önlerinde süslemeli bel tahtalarının kullanıldığı bilinmektedir.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının genellikle sağır olan ahşap hatıllı taş duvarları üzerinde tek açıklık giriş kapılarıdır. Sözü edilen kapılar genellikle iki kanatlı olup ahşap malzeme ile oluşturulmuş sade görünümlü yapı elemanlarıdır. Az sayıda konutun giriş kapısının tek kanatlı olduğu

görülmektedir. Giriş kapıları üstü açıklıklı ve üstü açıklıksız olmak üzere iki tiptedir. Kapı üzerindeki açıklıklar biçimsel farklılıklara sahiptir. Kapı açıklıklarının yapılmasındaki amaç hava dolaşımının sağlanmasıdır. Dövme demirden yapılmış kapı tokmakları ise cepheyi zenginleştiren önemli elemanlardır.

Cumalıkızık geleneksel konut cephelerinin bitiş elemanı olarak ele alınabilecek olan saçaklar ise genellikle altı kaplamasız olarak bırakılmıştır. Köşe parsellerde yer alan konutların saçaklarında köşe dönüşlerinin yuvarlatılması cepheye ayrı bir zenginlik katmaktadır [13,14,15]. Cumalıkızık geleneksel konutlarından özgün cephe detayları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Cumalıkızık Geleneksel Konutlarında Özgün Cephe Özellikleri

				
Çıkmasız Cephe Örneği	Çıkmalı Cephe Örnekleri	Çıkma Desteği	Kafesli Pencere	Pencere Önü Bel Tahtası

Buraya kadar irdelenenler ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Cumalıkızık geleneksel konutlarının özgün cephelerinin geleneksel konutun iklimsel ve doğal veriler ile yakın çevre verileri ışığında oluşturulduğu gerçeğini doğrudan yansıttığı söylenebilmektedir. Yerleşimin yaşadığı yoğun kış koşulları geleneksel konutlarda “kışlık” ve “yazlık” kat olmak üzere iki farklı kat kullanımını beraberinde getirmiş, yazlık katlarda yüksek tavanların, çok sayıda pencerenin; kışlık katlarda ise alçak tavanların oluşu bir yandan iç yaşamın dışa yansımaya neden olurken diğer yandan cepheye bir zenginlik katmıştır.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının oluşturulmasında kullanılan malzemenin yakın çevreden temin edilmiş olması da cepheye doğrudan yansımış, tüm örneklerde zemin katların ahşap hatıllı taş duvarları, pek çok örnekte üst katların kerpiç dolgu ahşap duvarlarının sıvasız bırakılmış olmasından, cepheler yerel malzeme kullanımının algılanmasına olanak tanımaktadır.

Cumalıkızık geleneksel konutunda cepheyi oluşturan tüm unsurların konuttaki iç yaşantıyı, mimaride faydalı alan kullanımı anlayışını ve estetik - biçimsel tercihleri yansıttığını da söylemek olanaklıdır. Mahremiyet unsuru ile oluşturulmuş pencere düzeni ve pencere kafesleri dönemin sosyal yaşantısını yansıtan en güzel örneklerdendir. Çıkma hareketleri ile kullanışlı hale getirilen, böylelikle doğal ışık ve havanın bolca alınabildiği üst kat mekânları, köşe parsellerde alt katta sokağın genişletilmesi amacıyla yapılan köşe pahları konutun oluşturulduğu dönemde mekânsal gereksinimlere ve mimaride faydalı alan kullanımına verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Diğer yandan çıkma desteği olarak kullanılan paydaların, emniyet amaçlı yapılan pencere önü bel tahtalarının aynı zamanda estetik elemanlar olarak ele alınmaları ve süslemeli biçimlerde oluşturulmaları da dönem insanının hem mimari sorunlar için faydaya yönelik çözümler aramasına hem de estetik anlayışına işaret etmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu bakımdan Cumalıkızık geleneksel konutlarının giriş cephelerinin;

- Yöresel malzeme kullanımının esas alındığı,
- İklimsel verileri yansıtan,
- Mekânsal kullanımı yansıtan,
- Sosyal – kültürel yapıyı yansıtan,
- Oluşturdukları dönemin yapı kültürünü yansıtan özellikleri ile önemli ve özgün bir cephe kimliği tanımladığı söylenebilmektedir.

3.3. Cumalıkızık Geleneksel Konut Cephelerinde Değişim ve Bozulma

Değişim kavramı genel anlamda bir durumdan diğer bir duruma geçişi anlatmaktadır. Bu nedenle değişimin yönü belli değildir. Ancak bozulma kavramı genel olarak, olumlu bir durumdan olumsuz bir duruma geçmeyi ifade etmektedir. Geleneksel konutlar zaman içinde çeşitli faktörlerin etkisiyle birtakım değişimler geçirmekte, geleneksel konutların geçirdikleri bazı değişimler ise çeşitli bozulmalara neden olmaktadır. Tarihsel süreçte özellikle yaşantının değişmesi geleneksel konutun fiziksel değişimini beraberinde getirmektedir. Diğer yandan uzun zamandır özellikle de bakımsızlık nedeniyle fiziksel eskime süreci yaşayan geleneksel konutların sözü edilen eskimeye bağlı olarak bozulması da kaçınılmaz bir durumdur. Geleneksel konutlarda yaşanan fiziksel değişimin incelenmesi ve değişime bağlı oluşan bozulmaların ortaya konması onarım çalışmalarının doğru yapılması için önemli veri oluşturmaktadır [16].

Sözü edilen değişim ve bozulmalar temelde; biçimsel değişim ve buna bağlı bozulmalar, taşıyıcı sistemdeki değişim ve bozulmalar, eleman ve malzemedeki değişim ve bozulmalar olmak üzere üç başlık altında ele alınıp incelenebilmektedir. Cumalıkızık geleneksel konutlarının cephelerinde görülen biçimsel değişim ve bozulmalar; zemin katlardaki havalandırma boşluklarının pencereye dönüştürülmesi, zemin katlarda pencere açılması, üst katlardaki pencere düzeninin, sayısının ve boyutlarının değiştirilmesi, pencerelerin kapatılması, üst katlardaki pencere kafeslerinin ve pencere önü bel tahtalarının kaldırılması, zemin kata yeni kapı açılması şeklinde özetlenebilmektedir. Cumalıkızık geleneksel konutlarının cephelerinde görülen taşıyıcı sistem değişim ve bozulmaları; yapı cephesindeki taşıyıcı sistem elemanlarında atmosfer etkileri nedeniyle ve zaman içinde fiziksel eskimeye bağlı olarak çeşitli bozulmaların oluşması olarak nitelendirilebilmektedir. Cumalıkızık geleneksel konutlarının cephelerindeki eleman ve malzemelerde görülen değişim ve bozulmalar ise; ahşap pencerelerin yerini plastik esaslı pencerelerin alması, ahşap giriş kapılarının yerini metal kapıların alması, kerpiç dolgu malzemesinin yerini tuğla ve gazbeton gibi malzemelerin alması, yapı cephesindeki tüm elemanlarda ve malzemelerde atmosfer etkileri nedeniyle ve zaman içinde fiziksel eskimeye bağlı olarak çeşitli bozulmaların oluşması, yapı cephelerine yapay taş kaplamaların eklenmesi, özgün durumunda sıvasız ve boyasız olan taş duvarların sıvanması ya da boyanması şeklinde özetlenebilmektedir. Cumalıkızık geleneksel konut cephelerinde görülen bozulmalardan örnekler Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Cumalıkızık Geleneksel Konut Cephelerinde Görülen Bozulmalar

		
Zemin katlarda açılan pencereler	Pencere ve kapı oranlarının, malzemelerinin değişmesi	Cephede dış etkenlere ve fiziksel eskimeye bağlı bozulmalar

4. SONUÇ

Günümüzde çağdaş kent; sahip olduğu kültürel ve doğal değerlere duyarlı davranarak gelişmesi gereken bir mekanizmayı da kapsamaktadır. Kentin sahip olduğu kültürel ve doğal değerler ise kentin kimliğini şekillendirmektedirler. Sözü edilen değerlerin korunması geçmişten gelen maddi ve manevi mesajların geleceğe aktarılmasını, böylelikle de kent kimliğinin sürdürülebilir olmasını sağlayacaktır [17,18]. Ayrıca kentsel ve mimari kimliğin sürdürülmesi, bireyin kenti algılamasına, benimsemesine ve mevcut yapıları güncel koşullar ile uyumlu biçimde kullanma konusunda istekli olmasına olanak tanıyacağından hem yaşam kalitesi artacak hem de koruma bilincinin oluşması sağlanabilecektir.

Yapılan araştırma ve incelemeler Cumalıkızık geleneksel konutunun özgün oluşumunda kullanıcı gereksinim ve konforunun son derece etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum Cumalıkızık geleneksel konutlarının cephelerine yansımaktadır. Ancak zaman içinde gerek sosyal yaşantıda oluşan değişimlerin gerekse fiziksel eskimenin bir sonucu olarak geleneksel konut cephelerinde önemli değişim ve bozulmalar meydana geldiği de görülmektedir. Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde sözü edilen değişim ve bozulmaların genellikle; alt katlara yeni kapılar ve pencereler açılması, mevcut pencere boyutlarının değiştirilmesi, üst katlardaki pencere kepenk ve kafeslerinin kaldırılması, cephe boyasının türünde ve renklerinde yapılan değişiklikler, cephe unsurlarının malzemelerinde yapılan değişiklikler ve zamana bağlı yıpranma şeklinde kendini gösterdiği tespit edilmiştir.

Geleneksel konut cephelerinde meydana gelen değişim ve bozulmalar; bir yandan önemli kültürel değerlerimiz olan geleneksel konutların korunması yönünde hızla çaba gösterilmesi gerektiğine işaret ederken diğer yandan geleneksel konutları korumanın kullanıcıların güncel gereksinim ve isteklerine yanıt vermeksizin mümkün olamayacağını da anlatmaktadır. Cephelerde gözlemlenen değişim ve bozulmalar geleneksel konutların korunması sürecinde de kullanıcı konfor ve gereksinimlerinin dikkate alınması gerektiği yönünde önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda koruma / kullanma dengesinin sağlanması aynı zamanda geleneksel konuta saygı duymanın da bir gereği olarak görülmelidir.

Son yıllarda ülkemizdeki kentlerin özgün kimliklerinin kaybedildiğinden sıklıkla söz edilmektedir. Kent kimliğinin önemli unsurları olan geleneksel konutlar ile sözü edilen konutlara ait olan ve kentsel ara yüz olarak değerlendirilebilen cepheler bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda kent kimliğinin yitirilmemesi için, kimliği oluşturan unsurların tespit edilmesine, tarihsel süreçte meydana gelen değişim ve bozulmanın tespit edilmesine, mevcut özgün değerlerin ise güncel koşullar ve gereklilikler ile birlikte ele alınarak irdelenmesine çaba gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

- [1] Çahantimur, A. (1997). Kültür ve Mekân Etkileşimi Kapsamında Konut ve Yakın Çevresi İlişkilerine Diyalektik Bir Yaklaşım, Y. L. Tezi, İTÜ FBE, İstanbul.
- [2] Turgut, H. (1989). Kültür – Davranış – Mekân Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem, Doktora Tezi, İTÜ FBE, İstanbul.
- [3] Rapoport, A. (1969). House Form and Culture, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice – Hall, USA.

- [4] Akıncıtürk, N., Gür, M., Perker, Z.S. (2010). The Alteration Process of 700 Years Aged "Cumalıkızık Villiage" Located in the First Capital of the Ottoman Empire, World Applied Science Journal. 10 (11): 1354-1362.
- [5] Eldem, S.H. (1987). Türk Evi: Osmanlı Dönemi, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını, İstanbul.
- [6] Kuban, D. (1995). Türk Hayatlı Evi, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- [7] Günay, R. (2001). Osmanlı Konut Mimarisinde Ahşap Kullanımının Sürekliliği, EJOS IV, Utrecht.
- [8] Divleli, A.A. (2008). Geleneksel Türk Evi'nin Cephe Analizi: İstanbul – Zeyrek Senti Haydar Mahallesi Örneği, Y.L. Tezi, Selçuk Üniversitesi FBE, Konya.
- [9] Küçükerman, Ö. (1996). Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- [10] Saker, E., Bozkurt, O., Kocabay Z. (1999). Bursa Yerel Gündem 21 Cumalıkızık Koruma Yaşatma 98 Projesi, Özsan Matbaacılık, Bursa.
- [11] Perker,Z.S. (2002). Halk Mimarisi ve Cumalıkızık Örneği, 1. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu, S. 273-284, Bursa.
- [12] Akıncıtürk, N., Perker, Z.S. (2003). Tarihi Kültürel ve Yapısal Mirası Koruma Felsefesinde Ortaklık Projelerinin Önemi: Cumalıkızık Örneği, 1. Uluslararası Üniversite Sanayi İşbirliği Sempozyumu, s. 209 – 221, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- [13] Polat, S. (1991). Cumalıkızık Köyü Tarihsel Değerlerinin Korunması Üzerine Araştırma, Y.L. Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi FBE, İstanbul.
- [14] Yılmaz, H.S. (1999). Bursa Cumalıkızık Köyü'nün Trihi Değerlerinin Korunması Üzerine Bir İnceleme, Y.L. Tezi, İTÜ FBE, İstanbul.
- [15] Perker, Z. S. (2004). Geleneksel Ahşap Yapılarımızda Kullanım Sürecinde Oluşan Yapı Elemanı Bozulmalarının Cumalıkızık Örneğinde İncelenmesi, Y.L. Tezi, Uludağ Üniversitesi FBE, Bursa.
- [16] Perker, Z. S. (2010). "Geleneksel Anadolu Konutunun Güne Uyarlanmasında Yapısal Bir Model", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi FBE Mimarlık Anabilim Dalı, Bursa.
- [17] Kayın, E. (2004). Kentsel Mekândaki Koruma Eylemine İlişkin Güncel Sorunlar. Ege Mimarlık, TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Sayı: 51, s. 10 – 16, İzmir.
- [18] Birol, G. (2007). Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Oteli Üzerine Bir Değerlendirme. Arkitekt, Sayı:514, s. 46 – 54, İstanbul.